

Человек в истории и культуре

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова

Одесский археологический музей НАН Украины

Ассоциация болгар Украины

Одесское городское общество охраны памятников истории и культуры

Человек в истории и культуре

Мемориальный сборник научных работ
в память лауреата Государственной премии Украины
академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук,
Владимира Никифоровича Станко

Выпуск 3

Ирбис
Одесса
2017

ЧЕЛОВЕК В ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЕ. Мемориальный сборник научных работ в память лауреата Государственной премии Украины, академика РАЕН, профессора, доктора исторических наук, Владимира Никифоровича Станко / Отв. ред. А.А. Пригарин. – Одесса: Ирбис, 2017. – 694 с.

Ответственный редактор:

доктор исторических наук, доцент *А.А. Пригарин*

Ответственный секретарь:

кандидат исторических наук, доцент *А.И. Ганчев*

Редакционная коллегия:

- Е.А. Бачинская* – доктор исторических наук, профессор,
И.В. Бруяко – доктор исторических наук,
А.В. Главенчук
И.С. Гребцова – доктор исторических наук, профессор,
А.И. Киссе – доктор исторических наук,
В.А. Колесник – доктор филологических наук, профессор,
С.В. Коч – кандидат политических наук, доцент
В.И. Наулко – член-корреспондент НАН Украины,
доктор исторических наук, профессор,
И.В. Пиструил – кандидат исторических наук, доцент
Г.Н. Стоянова – кандидат исторических наук, доцент

Рецензенты:

- Н.Д. Руссев* – доктор исторических наук, профессор,
М.К. Чучко – доктор исторических наук, профессор

В данный сборник вошли результаты исследований друзей, коллег и учеников профессора, доктора исторических наук Владимира Никифоровича Станко. Он составлен в память об этом замечательном Человеке и Ученом, организаторе исследовательского и образовательного процесса в Одессе. Тематически работы представляют направления научных интересов Профессора – археология, этнология, история. Широкая хронологически и географически проблематика статей должна вызвать интерес среди специалистов разных дисциплин и академических центров.

Содержание

Наследие Владимира Никифоровича Станко: уроки и пространства	9
--	---

В память об Учёном и Человеке, науке и судьбе

<i>Беляева В.И.</i> Владимир Никифорович Станко	13
<i>Стрельцов Е.Л.</i> Видатний педагог і вчений, прекрасна людина: спогоди про професора Володимира Никифоровича Станко	15
<i>Бачур Б.С.</i> Я учился у него жизни... ..	17
<i>Бачинська О.А.</i> Більше, ніж друг родини та родич	25
<i>Новікова Л.В.</i> Володимиру Никифоровичу Станку – педагогу й вченому – з подякою за наукове «пробудження»	29
<i>Гребенников В.В.</i> Два эпизода	32
<i>Поспелов А.С.</i> Вспоминая Владимира Никифоровича Станко	34
<i>Горбенко К.В., Филатов Д.В.</i> Владимир Никифорович Станко: николаевский этап творческого пути	36
<i>Оленковський М.П.</i> Роль В.Н. Станко у дослідженнях палеоліту на Нижньому Дніпрі	43
<i>Мацкевий Л.Г.</i> Володимир Никифорович Станко і питання мезоліту України	50
<i>Карпеченков А.Г.</i> К вопросу о международном научном сотрудничестве В.Н. Станко	58
<i>Дели А.П.</i> О чём рассказала газета? Отражение научной и общественной деятельности В.Н. Станко в газетных статьях	66

Археология Северного Причерноморья в мировом контексте

<i>Вишняцкий Л.Б., Очередной А.К.</i> К вопросу о наличии двусторонне обработанных орудий в нижнем слое Киик-Кобы	77
<i>Колесник А.В.</i> Проблема типологии мастерских среднего палеолита Донбасса	82
<i>Кимура Х., Разгильдеева И.И., Гиря Е.Ю.</i> Доказательная интерпретация изделий с резцовыми сколами. Резцы стоянок Хороказова пункт Тома и Костёнки-1	92
<i>Леонова Н.Б., Хамакава М., Александрова О.И.</i> Новые возможности для реконструкции хозяйственной деятельности на памятниках каменного века – изучение микродебитажа	108
<i>Беляева В.И., Янсон С.Ю.</i> Сырьевые источники и кремневые индустрии стоянок верхнего палеолита Десны	122
<i>Ахметгалеева Н.Б., Главенчук А.В.</i> Некоторые трасологические наблюдения костяных предметов со стоянки Анетовка 2 из коллекции Одесского археологического музея	129
<i>Главенчук А.В.</i> Материалы органического происхождения на позднепалеолитическом поселении Анетовка 2 в степном Побужье	139

<i>Пиструил И.В., Секерская Е.П.</i>	
Археозоологические материалы стоянки Анетовка 2 из раскопок 2015 г.	146
<i>Коваль Ю.Г.</i>	
Ильинка IV – местонахождение каменного века в верхнем течении р. Сухие Ялы и некоторые аспекты местной сырьевой базы	150
<i>Желтова М.Н.</i>	
Ты помнишь, как всё начиналось? (О первых шагах музеефикации палеолитической стоянки в Костёнках)	159
<i>Сніжко І.А.</i>	
Дослідження периферійних ділянок пізньопалеолітичної стоянки біля с. Кам'янка Харківської області	166
<i>Нездолій О.І.</i>	
Стоянка Коробчине-курган у Середньому Побужжі	171
<i>Сминтина О.В.</i>	
Максимум останнього зледеніння у Північно-Західному Причорномор'ї у світлі дискусії про вплив Чорного моря на культурно-історичні процеси в регіоні	178
<i>Грицюта О.О.</i>	
Експериментальні дослідження з обробки кістки в умовах археологічної практики студентів	183
<i>Бьяджи П., Киосак Д.</i>	
Новые даты для финального палеолита и мезолита Горного Крыма	187
<i>Плохенко Б.Г.</i>	
Формирование состава фаунистических остатков на археологических памятниках и факторы, оказывающие на них воздействие	198
<i>Скакун Н.Н., Жилин М.Г., Терехина В.В.</i>	
Грузила из мезолитического поселения Ивановское 7, Волго-Окское междуречье	203
<i>Гаскевич Д.Л.</i>	
Великий наліп з «дашком» на посудині із Сокільців VI та проблема синхронізації неоліту Побужжя і Балкано-Карпатського регіону	215
<i>Езепенко І.Н.</i>	
Поздние этапы днепро-донецкой культуры в бассейне Верхнего Днепра	224
<i>Цыбрий А.В.</i>	
Хозяйственно-бытовые комплексы стоянки Кременная II на Нижнем Дону	234
<i>Иванова С.В.</i>	
Курганы на поселениях трипольской культуры	242
<i>Яровой Е.В.</i>	
Два ранних одиночных погребения из Молдавии	252
<i>Разумов С.Н.</i>	
Памятники катакомбных культур на реке Красная (левобережье Нижнего Днестра)	257
<i>Никитин В.И.</i>	
Каменные и кремнёвые орудия труда с поселения катакомбной культуры Матвеевка-1 на Южном Буге	266
<i>Лысенко С.Д.</i>	
Юго-восточные и южные контакты культур тшинецкого культурного круга	290
<i>Лысенко С.Д., Синика В.С., Гуцул А.В.</i>	
Бронзовое навершие из Токмазеи	302
<i>Кожухарь В.К.</i>	
Новый памятник поздней бронзы у села Петровка	307
<i>Синельников А.С.</i>	
Коллекция материалов из раскопок городища Пивденное: состояние источника	312

<i>Хахеу Василе</i> Фортификации Северных Фракийцев в Карпато-Днестровских землях (возможные реконструкции)	314
<i>Секерская Е.П., Сыняк Н.С.</i> Новые данные к реконструкции музыкальной культуры населения Нижнего Поднепровья в античное время	331
<i>Савельев О.К., Савельева Е.С.</i> Несколько терракот римского времени из Тиры	335
<i>Агульников С., Чебан И.</i> Исследования курганов у с. Филипеня в Леоовском районе Молдовы	338
<i>Чебан И., Агульников С., Попович С.</i> Исследования кургана № 12 «Мовила Гологан» у с. Крихана Веке в Нижнем Попрутье в 2016 г.	345
<i>Гребенников В.Б., Снытко И.А.</i> История исследований памятников археологии Доманёвского района	347
<i>Гавриленко І.М.</i> Археологічні інтереси Володимира Вернадського (з історії одного рукопису)	351
<i>Пашкевич Г.А.</i> Палеозтнботаническое исследование памятников усатовской культуры ..	363

История и этнология: люди в контекстах

<i>Попова Т.Н.</i> Образ истории истории в современном историографическом пространстве	375
<i>Кузьмин Е.В.</i> История народа и история человека в философии Йосефа Альбо (ок. 1380 – ок. 1444)	403
<i>Карпеченков А.Г., Кривоухатская О.И.</i> Письма на Гроб Господень (Иерусалим) из Российской Империи в конце XIX в. и одесский предприниматель А.Я. Новиков (опыт микроисторического исследования)	409
<i>Березин С.Е.</i> Антиковедение в Новороссийском университете. Третий период деятельности кафедры всеобщей истории (1884–1901): Ф.В. Режабек, Р.Ю. Виппер, П.Н. Ардашев	419
<i>Черных И.Д., Стоянова Г.Н.</i> Крестьянская культура в дискурсе Модерна (к проблеме преодоления исторических стереотипов)	427
<i>Поспелов А.С.</i> Военно-стратегические итоги нулевых годов	432
<i>Пригарин А.А.</i> Сколько лет Молдаванке? Локальный сюжет в одесско-исторической ретроспективе	438
<i>Громов Д.В.</i> Одесса: места исполнения желаний	448
<i>Дмитрюк В.В.</i> Фотография как образ современного города: практики горожан и туристов (на материалах города Одессы)	466
<i>Комар Я.В.</i> Маленький город. Опыт переселенца	473
<i>Фокин И.А.</i> Историчность памятников и конфликт поколений: к вопросу принципов политики коммеморации в Украине	479

Дослідження периферійних ділянок пізньопалеолітичної стоянки біля с. Кам'янка Харківської області

166

ЧЕЛОВЕК В ИСТОРИИ И КУЛЬТУРЕ

Стоянка знаходиться в 2,5 км на південний схід від с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області, на високому місці при впадінні в р. Сіверський Донець невеличкої правої притоки р. Суха Кам'янка (рис. 1, А). Відкрита під час розвідок 2004 р., загальна розкопана площа становить 164 м², колекція крем'яних артефактів налічує понад 8,5 тис. предметів.

Культурний шар визначається рівнем розповсюдження знахідок, розтягнутий по вертикалі, не має специфічного забарвлення, представлений розщепленим кременем, фрагментами кісток тварин, дрібними шматочками вохри. Найбільша концентрація знахідок спостерігається частково в темно-коричневому, світло-коричневому та жовтувато-палевому суглинку, окремі артефакти зустрічаються також в гумусовому горизонті та в типовому лесі. Відзначено деяке падіння залягання культурного шару з півдня на північ і з заходу на схід, що відповідає зниженню рельєфу в бік річок Сіверський Донець та Суха Кам'янка. Культурний шар пошкоджений внаслідок дії наступних постгенетичних факторів: відсутність консервації артефактів після завершення функціонування пам'ятки; переміщення артефактів вгору внаслідок процесів замерзання та відтаювання; вплив делювіальних процесів; діяльність риличних тварин. Завдяки використанню методу мікростратиграфії встановлено, що формування ініціального рівня відкладання знахідок можна визначити як одноактний процес. На ділянках, де можна простежити рівень первинного відкладання знахідок, він корелюється з жовтувато-палевим суглинком, що відноситься до верхньопричорноморського підгоризонту¹.

Реконструкція палеокліматичних умов життя давнього населення на стоянці була проведена на основі результатів палінологічних досліджень. Встановлено, що під час функціонування пам'ятки означена територія знаходилася в межах степової зони із субперигляціалним кліматом, який був значно холоднішим та сухішим за сучасний. Рослинний покрив був одноманітним, бідним за складом та розрідженим. Про холодний клімат свідчить наявність серед деревних порід лише бореальних та аркто-бореальних елементів. В долині була присутня деревинна рослинність, а степові ценози були ксеромезофітними різнотравно-злаковими та злаковими. За стратиграфічними спостереженнями та результатами палінологічного аналізу можна припустити, що існування пам'ятки припадає на причорноморський етап пізнього плейстоцену і знаходиться в межах переходу від ранньопричорноморського стадіалу до початку пізньольодовиків².

Крем'яні знахідки мають добрий стан збереженості, не обкатані, поверхня вкрита шаром патини від молочно-білої до блакитної димчастої. В якості сиро-

¹ Сніжко І.А. Дослідження пізньопалеолітичних пам'яток з пошкодженим культурним шаром // Старожитності 2010: Харківський історико-археологічний щорічник. – Харків: Харківське історико-археологічне товариство; ТОВ «НТМТ», 2010. – Вип. 9. – С. 111–114.

² Герасименко Н.П., Снежко І.А. Реконструкція природної среды обитания человека на позднепалеолитической стоянке у с. Каменка // Старожитності 2012: Харківський історико-археологічний щорічник. – Харків: Харківське історико-археологічне товариство; ТОВ «НТМТ», 2012. – Вип. 11. – С. 100–102.

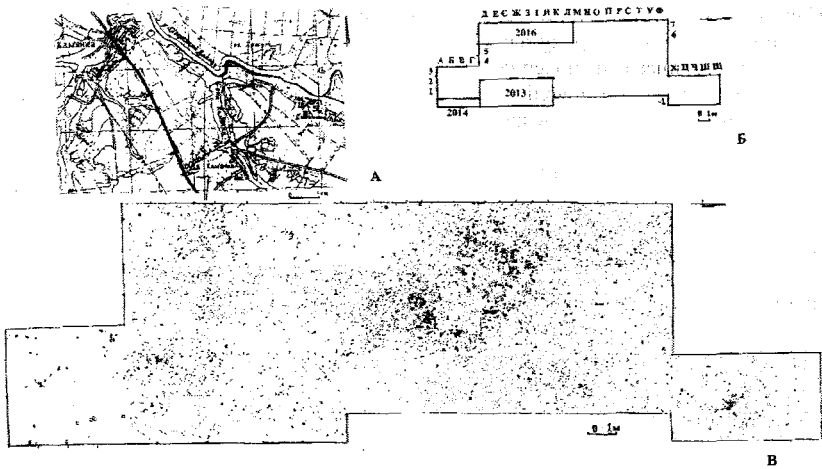

Рис. 1. Кам'янка. А – місце розташування стоянки;
 Б – ділянки, досліджені в 2013, 2014, 2016 рр.;
 В – загальний план розташування знахідок

вини використовувався темно-сірий, майже чорний напівпрозорий крейдяний високоякісний кремій місцевого походження. Знахідки свідчать, що на поселенні відбувався повний цикл розщеплення від заготовок нуклеусів до залишкових ядрис і утилізованих знарядь. Нуклеуси торцевидної, призматичної, кубовидної форми демонструють ударну техніку сколювання. Найбільш виразною є група торцевих нуклеусів з виступаючою тильною частиною. Процес виготовлення та підживлення нуклеусів представлено реберчастими сколами і відщепами. Значна кількість заготовок і сколів з жовтою кіркою свідчать, що джерелом добування кременю знаходилося порівняно недалеко від стоянки. Метою первинного розщеплення були заготовки у вигляді видовжених пластинок та відщепів.

Колекція виробів із вторинною обробкою включає бокові та серединні різці, концеві скребки, скребловидні знаряддя, пластинки з ретушованими виїмками, проколки, відщепи і пластинки з ретушованими ділянками, мікропластинки з притупленим краєм, вкладені-трапеції тощо. Їх незначна кількість типова для відносно недовгочасних пам'яток, розташованих поблизу виходів сировини. В цілому набір знарядь характерний для кола епігравецьких пам'яток.

На дослідженій площі знахідки розподілялись нерівномірно, утворюючи ділянки більшої чи меншої концентрації (рис. 1, В). Така планіграфічна структура є типовою для стоянок-майстерень із одноактним формуванням культурного шару, розташованих поблизу джерел сировини. Простежені скупчення, імовірно, відповідають робочим місцям з обробки кременю. На користь цього свідчать і випадки ремонту артефактів.

Метою робіт на пам'ятці протягом сезонів 2013–16 рр. було дослідження периферійних південно-східних ділянок розповсюдження культурного шару (рис. 1, Б).

В 2013 році на пам'ятці було закладено розкоп площею 21 м² що з'єднав ділянки 2005 та 2010 років досліджень. На наскрізній сітці квадратів, що використовується під час всіх досліджень даної пам'ятки, він має позначки 1-2-Д-І.

На цій ділянці знаходився шурф № 1, закладений під час розвідок 2004 р. та геологічний шурф того ж року, закладений під час обстеження пам'ятки Н.П. Герасименко. Ділянка є периферією стоянки, її східним краєм. Насиченість шару артефактами в цілому доволі низька. На площі розкопу простежені нечітко виражені скупчення кременю в квадратах 2-Є, 2-Ж. Чітко локалізоване скупчення кременю зафіксоване в західній частині квадрату 1-Е. До нього входять 2 нуклеїдні уламки, 7 відщепів та 9 пластинчастих відщепів (серед них 2 напівпервинних), 2 фрагменти пластинок, 2 мікропластинки, різець серединний, лусочки та дрібні уламки. Тут простежена ділянка локалізації кременю *in situ*, що важливо для встановлення ініціального рівня відкладення знахідок, оскільки культурний шар пам'ятки сильно пошкоджений. В інших квадратах кількість знахідок зменшується в східному та північному напрямках. До колекції артефактів із 450 предметів входять 9 конічних торцевих нуклеусів (рис. 2, 1–4), 8 нуклеїдних уламків (один використовувався як відбійник), технічні сколки та лусочки; відщепи, пластини, пластинки та мікропластинки, які слугували заготовками для виготовлення знарядь. Група знарядь із вторинною обробкою включає 3 серединні різці (рис. 2, 5–7), подвійний скребок (рис. 2, 8), пластинку з ретушованою ділянкою, 2 мікропластинки з притупленим краєм (рис. 2, 11).

В 2014 р., через знаходження пам'ятки у безпосередній близькості до зони проведення Антитерористичної операції, обсяг робіт був незначним, дослідження зосереджено в периферійній частині на схід від ділянки 2005 р. та на південь від ділянки 2013 р. (рис. 1, Б) Культурний шар тут слабо насичений знахідками, скупчення кременю на площі розкопу не простежені. Колекція складається з пренуклеусу, що використовувався як відбійник, сколів формування нуклеусів, відщепів та пластинчастих відщепів, фрагменту пластинки, незначної кількості лусочок та уламків. Знаряддя представлені плоским різцем на напівпервинному відщепі (рис. 2, 9) та проколком на фрагменті пластинчастого відщепу (рис. 2, 10).

В 2016 р. досліджувалась південно-західна ділянка на площі 18 м², що на загальній сітці квадратів має позначки 6-7-Д-Л (рис. 1, Б). З розкопу походить колекція із 419 артефактів, що нерівномірно розміщені на його площі. Найбільш насиченими виявилися квадрати 6Є, 7Ж, 6Ж. Невеличке скупчення простежено на кордоні квадратів 6і-6И, південна та північна ділянки розкопу містять поодинокі предмети. В квадраті 7-і зафіксовані 2 пластинки емалі зубу, вірогідно, бізона. Скупчення кременю в квадратах 6Є-Ж, що, скоріш за все, є робочим місцем майстра з обробки кременю, складалося з кубовидного спрацьованого нуклеусу, 23 відщепів та пластинчастих відщепів (7 напівпервинні), 6 пластинок, бокового різця на первинному відщепі, сколов підправки нуклеусу, лусочок та уламків. Компактне скупчення в квадраті 7Ж містило нуклеїдний уламок, 9 відщепів (більшість пластинчасті), 9 пластинок, реберчасті соли підправки, лусочки, уламки. В скупченні на кордоні квадратів 6і-И включало нуклеїдний уламок, 3 відщепи, 4 пластинки, наконечник з боковою виїмкою, 2 сколи підправки, кілька лусочок.

До колекції, що походить з ділянки, дослідженої 2016 р., входять нуклеуси: кубовидний спрацьований, двохплощадковий та одноплощадковий торцеві; 5 нуклеїдних уламків, з яких один використовувався як відбійник; 81 відщеп (з них 24 мають ділянку жовтової кірки) та 74 пластинчасті відщепи (9 напівпервинні); 50 пластинок та 11 мікропластинок, сколи формування та підправки нуклеусів, лусочки, уламки. Знаряддя із вторинною обробкою представлені заготовкою біфасу на масивному напівпервинному відщепі, двома кутовими різця-

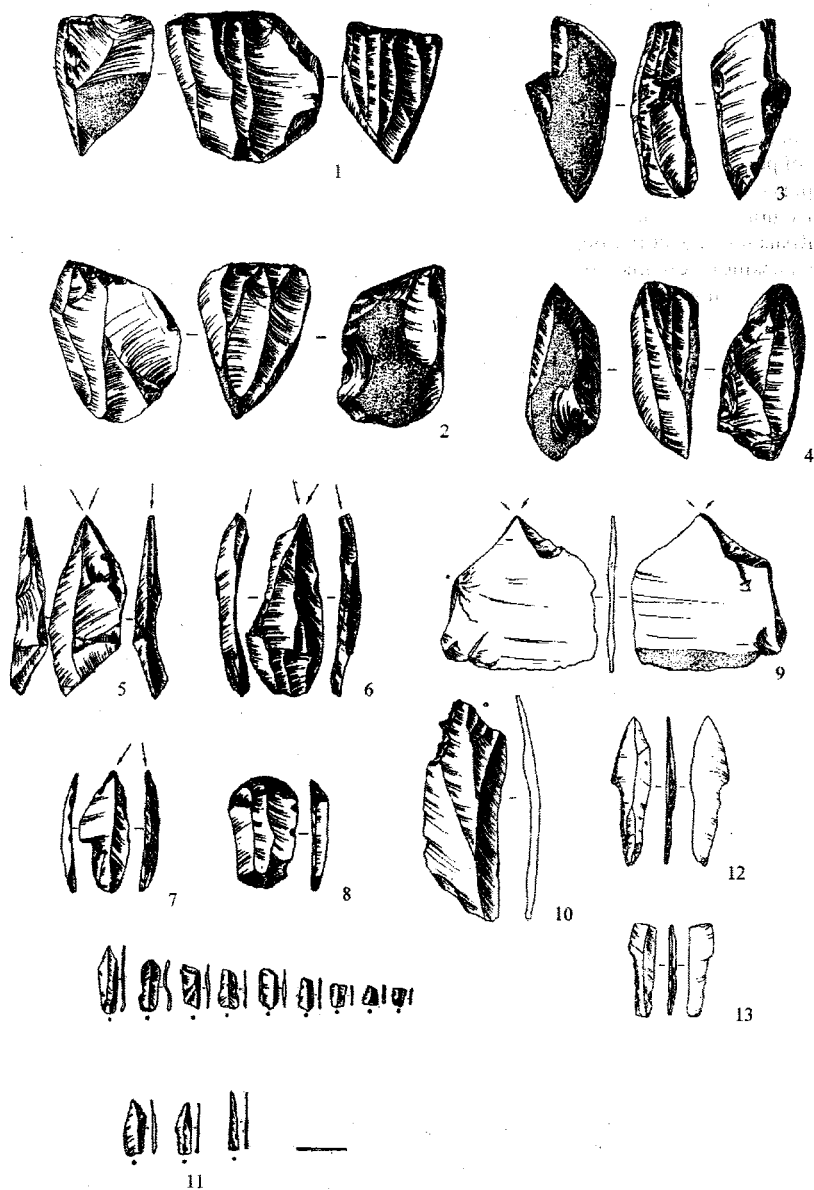

Рис. 2. Кам'янка. Крем'яні знаряддя

ми, 3 відщепами та 2 пластинками з ретушованими ділянками та 2 наконечниками з боковою виїмкою – цілим та фрагментом. Останні є найбільш цікавою знахідкою, оскільки не мають аналогій не тільки в матеріалах розкопок попередніх років, а й в колекціях пам'яток суміжних територій.

Цілий наконечник (рис. 2, 12) довжиною 6 см та шириною 1,6 см має круту ретуш, що зліва формує черешок та виїмку, та пологу ретуш, що тягнеться майже до вістря. З правого боку в нижній частині також невеличка ділянка крутої ретуші. Фрагмент наконечника (рис. 2, 13) є черешковою частиною з крутою ретушшю зліва до виїмки та ділянкою крутої ретуші праворуч в нижній частині. Подібні знаряддя походять з верхнього шару стоянки Костенки I³, Гагарино⁴, Краков-Спадзиста⁵, Борщево I⁶ тощо. Наскільки правомірним є припущення про належність стоянки біля с. Кам'янка цього кола пам'яток покажуть майбутні дослідження.

В цілому характер знахідок та їх планіграфічне розташування типові для стоянок, що знаходяться біля виходів крем'яної сировини. Незважаючи на значні постгенетичні пошкодження культурного шару, він є достатньо інформативним для вирішення питань реконструкції способу життя пізньопалеолітичного населення даного регіону.

³ Ефименко П.П. Костенки I. М.-Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. – С. 240–243.

⁴ Тарасов Л.М. Гагаринская стоянка и ее место в палеолите Европы. – Л.: Наука, 1979. – С. 77.

⁵ Wilczynski, J., Variability of Late Gravettian lithic industries in southern Poland: A case study of the Krakow Spadzista and Jaksice II sites // Quaternary International. – 2015. – Vol. XXX. P. 11, 13 // <http://dx.doi.org/10.1016/j.quaint.2015.10.026>.

⁶ Палеолит Костенковско-Борщевского района на Дону 1879–1979. Некоторые итоги полевых исследований / Под ред. Н.Д. Праслова и А.Н. Рогачева. Л.: Наука, 1982. – С. 212.